

A társadalomellenesek

Walter Wüllenwebernek az alábbiakban bemutatandó könyve bestsellerré vált Németországban. Már a cím¹ is arra enged következtetni, hogy a szerző² kényes témakört ragad meg azzal, hogy a németországi ügyvezetők magas bónuszairól és az elszegényedettek egyre növekvő anyagi-társadalmi függőségi viszonyairól ír. Valójában nem egyszerű témakörülírásról van szó, mivel Wüllenweber nem baloldali gondolkodó, aki kizárólag csak a gazdagok egyes viselkedési mintái ellen érvel, hanem éppen ellenkezőleg: mind a felső, mind az alsó társadalmi rétegekhez kritikusan áll hozzá. Szerinte egyik társadalmi csoport sem teljesen önfenntartó, mivel mindkettő a dolgozó középréteg háttán élősködik. Ez pedig az államnak sem tesz jót. Így mind a két társadalmi csoport tagjai egyaránt megérdemlik a „társadalomellenes” jelzőt.

Az olvasó tárgyilagos és kiegyensúlyozott tájékoztatást kap a jelenlegi német szociális háttérrel. Pontosan ez a vetület képezi a mű egyik fő sajátosságát, mert a tömör gondolatok és a szembevető forrásgazdagság miatt az írás egy pontos szakmai jelentés stílusára emlékeztet. Wüllenweber téziseit számszerű statisztikákra alapozza, ugyanakkor e rideg szociográfiai keretet nagyban ellensúlyozza a gördülékeny nyelvhasználat és a kritikus végkövetkeztetések sorozata. Annak ellenére, hogy a könyvben kimondottan komoly témakört dolgozott fel, időközben az olvasó humorosabb részekkel is találkozhat. A hasonlatokban gyakorta szerepelnek metaforák, melyek kiválóan illeszkednek a szerző pontosan strukturált eszmefuttatásaiba.

A szerző egyedi észrevételein keresztül olyan újszerű tematikák nyílnak meg az olvasó előtt, mint a gazdagok és szegények köré épülő, őket támogató segédipar kifejlődése, amely különféle sajátos szolgáltatásokban, kedvezményekben vagy juttatásokban intézményesült a mai Németország tartományai-

1 A könyv magyarra fordított címe: A társadalomellenesek: ahogyan a felső- és az alsó réteg tönkreteszi hazánkat – és ki nyerészkedik ebből.

2 Walter Wüllenweber 1962-ben született. Politológiát tanult Heidelbergben és a Henri Nannen Újságírói Iskolában szerzett külön újságírói diplomát. 1995 óta a Stern-nél tevékenykedett, mint újságíró. Wüllenweber 2005-ben megkapta a Német Szociális Díjat és 2007-ben az év riporterévé választották. Háromszor jelölték az Egon Erwin Kisch-díjra, kétszer pedig a Henri-Nannen-díjra.

iban. A kérdés annyira újdonságszámba menő és tabuként kezelt ügy, hogy ilyenformán ezt még a legnépszerűbb médiákban sem tárgyalják.

Wüllenweber találó kifejezéseket alkalmaz az elszegényedett emberek jellemzésére, és igen figyelemre méltó, hogy nem védőügyvédként lép fel. Az etnikai és a nemzeti hovatartozás feszegetése nélkül igyekszik rámutatni arra, hogy mennyire fontos a társadalmi hátterek tudományos feltárása a különféle közösségi csoportok működésének és összetételének jobb megértéséhez. Ez alapján a bevándorlókról sem ír leértékelően, ami szintén nem megszokott dolog, mivel a bevándorlással kapcsolatos negatívumok ki-domborítása elég gyakori jelenség a német médiában.³ Mindemellett többszörösen jelen van a német polgári törvényhozás fő eszményképe, vagyis hogy lehetőleg még a legkülönlegesebb esetekben is igazságot szolgáltat-hassanak az embereknek. Így ahelyett, hogy egy jogszabály lenne érvényes mindenkre, Németországban lehetőség szerint inkább mindenki számára alkotnak egy külön törvényt. Wüllenweber szerint pontosan emiatt annyira áttekinthetetlen és bonyolult a német polgár- és adójog. Közben pedig a szegények és gazdagok közötti anyagi-jogi szakadék folyamatosan nő. E folyamat világosan követhető mind a médiákban, mind a politikában zajló hivatalos diskurzusokban. Egyesek hajlamosak elfordítani a fejüket, ha az utcán létező nyomorral nyíltan szembesülnek, mások pedig kényelmes bőrfotelekből nyilatkoznak a szegénységről, ami nem jelenti azt, hogy közben napjaink egyre súlyosabb osztálytársadalmi dilemmáira tényleges megoldások is születnének.

A történelemi szakírányt is művelő politológus, Wüllenweber egy kulcskérdést tesz fel a társadalomnak: ki mennyivel és hogyan járul hozzá a jelenlegi német társadalmi rend fenntartásához? A vagyontalanok és dúsgazdagok hozzájárulásait megvizsgálva meglepetésszerűen leszögezi, hogy a társadalom átellenes oldalain valójában csaknem hasonló folyamatok zajlanak.

A könyv két fő részből áll. Az első részben a megcélzott nagycsoportokat, az úgynevezett „felső és az alsó réteget” mutatja be vázlatosan. A második részben rendre felbukkannak a bemutatott rétegek köré csoportosuló „erős szövetségesek” is. Pontosabban olyan gazdasági-pénzügyi mellékágazatokról van itt szó, melyeknek többnyire a peremcsoportoktól származik a „bevételük”, azaz ügyfélkapcsolati rendszerük főként rájuk épül. Ez konk-

3 Példaként a következő eset említendő: Thilo Sarrazin közgazdász az SPD-nél volt politikus, de közben távoznia kellett a pártból. 2010-ben megjelent könyve nagyon sok vitát váltott ki Berlinben. Sarrazin egyrészt élesen kritizálja a bevándorlókat, másrészt viszont felértékeli saját népét és a német erőnyeket. Műve eladási rekordokat döntött, mivel már 2012-ben több mint másfélmillió példányban kelt el Németországban. A könyv címe: Deutschland schafft sich ab (Németország megszünteti önmagát).

rétan pénzügyi hitelekben és a szociális segélynyújtó hálózatban nyilvánul meg. A szerző már a bevezetőben meghatározza a fő fogalmakat (alsó- és felső társadalmi réteg, vagyis szegények és gazdagok), amelyeket a továbbiakban különféle szöveggörnyezetekben változtatatosan használ. Röviden megvilágítja, hogy miért éppen ezeket az egymással ellentétes peremcsoportokat hasonlítja egymáshoz. Wüllenweber szerint ez a fajta párhuzamos társadalomszemlélet azért is helytálló módszer, mert így tisztán követhető, hogy valójában mindkét csoport tagjai elszigetelődtek a többiektől, vagyis a zsugorodó középrétegtől, de ugyanakkor egymástól is.

A német felső osztály tagjainak jellemzői és szokásai jelentősen megváltoztak az elmúlt évtizedekben. A felső réteg alatt Wüllenweber elsősorban a 924 ezer „High Net Worth Individuals”-t érti, vagyis azokat a személyeket, akik több mint egymillió dolláros tőkével rendelkeznek Németországban (18.). Ezek a következőképpen jellemezhetőek: kockázatos pénz spekulánsok, mert nincs szabályos hétköznapi munkahelyük, ellenben hagyják, hogy a pénzük dolgozzon helyettük. Összehasonlításként ezeket a hatalmas nyereségeket kevesebb adóval sújtja a német jóléti állam, mint a tényleges munkából származó jövedelmeket (28.). Így megállapítható, hogy a dús-gazdagok társadalmi befizetései valójában igen alacsonyak az aktív munkavállalók szociális közteherviseléséhez képest. A szerző arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a mai német nagyvagyonosok valójában nem vállalnak össztársadalmi felelős szerepet, mert a jelenlegi adózási rendszer aránytalan és nekik kedvez, azaz a középréteg kárára van (36.).

Wüllenweber alaposan megvizsgálja a német társadalom alsó rétegét is. Szerinte ez a peremcsoport is figyelemreméltó átalakulásokon ment keresztül az elmúlt két évtizedben. Ezeknek az embereknek nem feltétlenül pénzügyi téren vannak hiányosságaik, hanem sokkal inkább elmondható róluk, hogy mivel nincs jó iskolai, szakmai képzésük, ezért a társadalomban való tevékeny részvételük egyszerűen nem adott. Emiatt fokozatosan meggyengült a vásárlóerejük és a társadalmi szerepük. Részben az állam is felelős mindezért, mert jóllehet folyamatosan intézkedett a hátrányos helyzetűek életfeltételeinek a javítása érdekében, közben azonban nem törekedett a valós okok célirányos feltárására. Eszerint a munkásoknak hosszú távon egyáltalán nem rentábilis többé-kevésbé csak minimálbérért dolgozni, mert emiatt is lecsúszhatnak a társadalmi ranglétrán.

A szerző nem sorol minden szociális segélyben részesülő személyt egy nagyobb különálló csoportba, ami igencsak szokásos Németországban (Hartz IV Empfänger), hanem az alsóbb rétegek jobb megkülönböztetése érdekében inkább néhány jellemző tulajdonsággal írja körül őket. Szerinte

ezek a személyek már képtelenek fegyelmezett hétköznapi munkahelyeken feladatokat ellátni, és sokkal rosszabb az egészségi állapotuk, mint a német átlag lakosságé, továbbá teljesen hiányzik belőlük a közösségi elkötelezettség érzése, mert a szülők, az iskola érzékelhetően hanyagnak bizonyultak a nevelésükben. Az ilyen emberek szórakozás céljából többnyire a kereskedelmi csatornák tömegeknek szóló, tartalmatlan adásait nézik, és mivel általában rendkívül alacsony képesítésük van, hajlamosak elfogadni reménytelennek tűnő helyzetüket (91–113.).

A szerző a napi politikát is támadja, mert szerinte a nem megfelelő döntési folyamatok elősegítik e két párhuzamos társadalmi réteg további elszigetelődését és tartós konzerválását, ami a jövő nemzedékek kárára történik. Emiatt a felső és alsó rétegekben élők erkölcsi normái össztársadalmi szempontból kedvezőtlen irányba csúsznak el, vagyis a gazdagok nem ösztönöztek az adóbevallásuknál, a szegények pedig egyre több szociális juttatást igényelnek. Mindez azonban a dolgozó középosztály rovására történik, és lényegében mindkét szélső társadalmi csoport tagjainak a bevétele már rég nem a valós munkához kötődik. Az is fontos tényező továbbá, hogy ma már a tényleges munka mint foglalkoztatottság társadalmilag elveszítette igazi értékét (133–138.). Ugyanakkor az állam is hozzájárul ezen állapotoknak a további romlásához, mert nagyon bonyolult szociális segélycsomagokat és adótörvényeket alkot, miközben számbelileg a hivatalnokokkal nagymértékben takarékoskodik (134–151.). A pénzügyi hivatalokban, a Szövetségi Munkaügyi Hivatalban és az igazságszolgáltatásban túlságosan kevés alkalmazottat foglalkoztatnak, így becslések szerint az állam évente mintegy 30 millió eurós adóbevételtől esik el (152.). A mai német közpolitika mindinkább eltávolodik a közösségi érdekek tényleges képviselésétől, ami többnyire azzal a jelenséggel is párosul, hogy egyes döntéshozók hajlanak bizonyos kisebb érdekcsoportok lobbijának az érvényesítésére (153.).

Wüllenweber a kisegítő iparon belül (Die Hilfsindustrie) a szociális juttatásokra szakosodott ágazatot mutatja be, amely valójában a szegények rászorultságára épül, vagyis feladataul tűzte ki, hogy segítsen a társadalmilag gyengébbek helyzetén, miközben napjainkban szinte örökletesesen, emberek nemzedékei ragadnak bele ebbe a bonyolult segélyezési rendszerbe. A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy a jelenlegi gazdasági, ipari növekedések és sikerek az „új alsóosztálynak” is köszönhetőek, habár ez mára már teljesen feledésbe merült Németországban (167.). Kritizálja a német szociális intézményrendszert, és megállapítja, hogy a szokásos törvények és szabályok már rég nem érvényesülnek arányosan ebben a kisegítő ágazatban. „Így lett az irgalmasság ágazatából a munkavállalók kizsákmányo-

lásának a fellelvára. A szociális szektor megtagadja a saját alkalmazottaitól az őket megillető alapvető társadalmi jogokat. Ezért nincsen sztrájkjog a Diakóniánál és a Caritasnál.” (182.)⁴

A továbbiakban a szerző a non-profit szektor munkaadói szerepét taglalja, a szolgáltatásokat is beleértve. Mivel a ráfordítások hatékonyságát már tudományos módszerekkel is „bebizonyították” (185.), az orvosi költségek fedezése mindenekelőtt az egészségügyi biztosítók hatáskörébe tartozik. A szociális szektor azonban olyan intézkedéseket is kivitelez, amelyeket nem mérlegeltek komolyabban. Az ilyen szolgáltatásokat ráadásul az adófizetők zsebéből fedezik. Ezért Wüllenweber nagyobb átláthatóságot és több ellenőrzést követel a szociális jellegű vállalkozásoknál. Meg kell szabni a felső határt a költsékezeknél, mint ahogyan ez a német egészségügyben már évek óta megtörtént, és jól bevált gyakorlatnak bizonyult. Szerinte „csak tudományosan igazolt” (169.) kiegészítő módszereket kellene alkalmazni a szociális ágazatban.

Merész alapállapítása az, hogy a szociális ágazat tulajdonképpen maga is az alsó rétegből él, mert a pénzipar elsősorban a tehetős felső osztályra támaszkodik. Az elmúlt két évtized alatt felgyorsultak bizonyos pénzügyi tranzakciós folyamatok, és ezért megváltozott a gazdagok magaviselete: jelentősen megnőtt a kockázatvállalási hajlandóságuk. A szociális szektor azonban az ellenkező irányba fejlődött: „A lassú turbó gyors lett. A biztonságos tűzveszélyessé vált.” (201.)⁵ Különösen veszélyesek az üzérkedéses buborékok, vagy „szintetikus pénzügyi termékek” (207.), melyeknek összege az 1990-es 2 billióról 2010-re 600 billióra nőtt. Összehasonlításképpen ugyanabban az időszakban a világszinten számított bruttó hazai termék 22 billióról 63 billióra emelkedett. A spekulációs buborékok azért is veszélyesek, mert a végleges pénzveszteségeket általában nem a bankok állják, hanem az adófizetők. A bankok többsége nem mehet csak úgy tönkre, mert akkor túl nagy a veszélye annak, hogy kisebb gazdasági válságot okoznak. Ezért általában az állam közbelép és rendezi a hiányt. A politikusok mégsem mentenek meg minden egyes csődbe jutott bankot, csak a legfontosabbakon segítenek, amelyek túl fontosak ahhoz, hogy egyszerűen kiiktathassák őket a piacról.⁶ A szerző összegzi a német szakpolitikai hibák sorozatát: 2004-ig tilos volt a fedezeti alapokkal való kereskedelem, de aztán törvényesítették; a bankok spekulációkra is használhatják a befektetőik pénzét; hiányoznak

4 „So wurde die Branche der Barmherzigkeit zu einer Hochburg der Arbeitnehmersausbeutung. In weiten Teilen der Sozialbranche werden den Beschäftigten soziale Grundrechte verweigert. So gibt es bei Diakonie und Caritas kein Streikrecht.“

5 „Aus langsam wurde turboschnell. Aus sicher wurde brandgefährlich.“

6 Ehhez a részlethez lásd: Walter Wüllenweber 2012: 215–217.

a szükséges reális biztosítékok, hogy a bankok ne mehessenek csődbe és a kockázatokat mindenekelőtt az ügyfelekre és befektetőkre hárítják; a spekulációs nyereségek adóterhei messze a jövedelemadó mögött maradnak.⁷

Összehasonlításra kerül a szociális ágazatban dolgozó munkás (a jó) és a pénzügyi szektorban tevékenykedő bankár (a mohó) (222.). Mindkét ágazatban hasonlóságok is megfigyelhetők: ilyen az átláthatóság hiánya, vagy a nagy adókedvezmények, pedig mindkettő rendkívül költséges az államnak. Mindennek főként a sorvadó középosztály viseli az anyagi terheit. Olyan szövevényes háttérrel, valamint kisegítő iparágazatokról van itt szó, amelyek elsősorban a párhuzamosan létező társadalmi csoportokra épülnek s közben már egyenesen érdekeltek a fennmaradásukban és támogatásukban, hiszen nélkülük ők sem létezhetnének (7–10.).

Hogyan látja Wullenweber a fontosabb társadalmi változásokat Németországban? Szerinte a jelentősebb társadalmi változások főként a legfelső és a legalsó rétegekben mennek végbe hazájában. Habár itt elvileg senkinek sem kell éheznie, a jó iskolai képzés hiánya egyre inkább kizáró jellegűvé válik, és ezért a szegényebb polgárok egyre kevésbé tudnak a kulcsfontosságú társadalmi tevékenységekben komoly szerepet vállalni. A gyenge iskolai végzettség hosszú távon állandó munkanélküliséghez, betegségekhez és túlterheléshez vezet. Wullenweber a tehetősek és nincstelenek közötti hatalmas kulturális szakadékot is szemlélteti. Úgy a vagyonosok, mint az elszegényedettek kerülnek a kapcsolatokat a középosztállyal, és visszahúzódva élnek párhuzamos társadalmaikban (222–226.). Miközben a két bemutatott társadalmi csoport mégiscsak megengedhet magának bizonyos kedvezményeket, addig a középosztály engedménye magával szemben az, hogy tulajdonképpen már szinte semmit sem engedhet meg magának, de a munkaidő s az adóteher egyre csak nő. Ellenben mindkét réteg (alsó, felső) hozzájutott áttételes „jövedelmekhez”, az egyik hatalmas vagyonából gazdálkodik, a másik pedig valójában adópénzekből él.

Az élenjárók szemében a siker magától értetődő jelenség és egy megérdemelt státuszszimbólum, márpedig a szegényeknek hiányzik a tapasztalat ahhoz, hogy teljesítmény által felemelkedhessenek és kitörhessenek a saját nyomorukból. Így a csalás helyettesíti a teljesítményt: ez történik ma Németországban úgy fent, mint lent. Egyesek csálnak az adóbevallásuknál és az adóparadicsomokba rejtik a vagyontöbbleteiket, mások pedig találékonyaságra vannak ítélve, hogy valamennyire is profitálhassanak a jóléti állam törvény-rendetegen keresztül. Következésképp a középosztály majdnem egyedül fedezi a magas össznémet állami szociális és egészségügyi

7 Ehhez a részlethez lásd: Walter Wullenweber 2012: 214–222.

kiadásokat. „A pénzarisztokrácia bebiztosítja spekulációs kockázatait a milliárdokra rúgó adókkal, és ezzel egyidejűleg azon emberek életkörülményeit finanszírozza, akik szociális állami juttatásaiból élnek. A középréteg kiterjeszti mentőernyőjét a gazdagok vagyona felett és biztosítja a szociális hálót mindazoknak, akik segítségre szorulnak.”⁸

Wullenweber megfigyeléseit és téziseit a következőképpen lehetne összefoglalni: a gazdagok és a szegények nagyon megterhelik a középosztályt és az államháztartást, mivel jelenlegi közteherviselésük aránytalan, mert túlságosan alacsony, illetve nulla. Mindkét peremcsoport értékvilága és erkölcsi elképzelése egyre jobban eltávolodik a többségi társadalom normáitól. A családok különféle módozatai egyre inkább egy új típusú és elfogadott életformává válnak, vagyis a gazdagok egyszerűen becsapják az adóhivatalt, a szegények pedig változatos trükköket alkalmaznak azért, hogy könnyebben részesüljenek szociális juttatásokban. A duzzadó alsó társadalmi réteg már egyre kevésbé képviseli a polgári értékeket, ugyanakkor a gazdagok elszigetelik magukat a növekvő gondoktól, és visszahúzódnak saját erődtímenyeikbe, mintha mi sem történne. Ezen német társadalmi rétegek drasztikus átalakulása mára olyan szakaszba jutott, hogy az önfelbomlasztás veszélye fenyegeti őket.

Jól látható, hogy a szerző az állami segélyre szoruló embereket egy másik, teljesen ellentétes csoporttal hasonlítja össze, a legfelsőbb pénzügyi élenjárókéval. Különösen figyelemreméltóak Wullenweber a szegények (szociális háló) és gazdagok (pénzügyi ágazat) ipari méretű nyereségrészesedésével kapcsolatos megfogalmazásai. Meglepő szemléletváltás ez a peremcsoportokról és a körülöttük kialakult, de általuk működő kisegítő iparágakról és érdekeltségekről. Az embereket nem lehet könnyen megváltoztatni és a történelem bizonyítja, hogy e téren a politikusoknak is korlátozottak a lehetőségeik. Más azonban a helyzet a közgazdaságban, mivel itt az állam beavatkozhatna, és alkalmazhatna néhány célszerű szabályozást. A szélső társadalmi csoportok kisegítő iparágazataival kapcsolatos építő kritikák további fejlesztésekhez vezethetnek.⁹ Azért, hogy az elemzett

8 “Es ist die Mittelschicht, die den Staat beinahe alleine trägt. Mit ihren Steuermilliarden sichert sie das Spekulationsrisiko des Geldadels ab und finanziert gleichzeitig den Lebensstandard der Menschen, die von Transfers des Sozialstaates leben. Die Mittelschicht spannt den Rettungsschirm über die Vermögen der Reichen und trägt das soziale Netz für alle, die Hilfe brauchen.” Walter Wullenweber 2012: 12.

9 A szociális peremcsoportok kritizálásának nagy hagyománya van a német társadalomban. 2008-ban Thilo Sarrazin váltott ki egy éles vitát a szegények nagyobb csoportját támadva, mert nyilvános nyilatkozataiban a szociális segélyekre (Hartz IV) szorulókat megtakarítási lehetőségeiről nagyon botránysosan fogalmazott a médiában.

csoportok ne tehessék időnap előtt tönkre Németországot, nem feltétlenül róluk kell vitázni, hanem sokkal inkább a körülöttük kiépült szociális hálóról és a pénzügyi háttérágazatról, hogy végre az eddigieknél is elfogadhatóbb köztelhiviséssel kapcsolatos megoldások születhessenek. Habár Wüllenweber megemlíti néhány állami eszközt, melyek kiegyenlíthetnék az ipari kisegítő ágazatok válságait, de publicistaként vigyáz arra, hogy főként a népszerűbb érvelések keretein belül maradjon. Így a felfedezett „kisegítő iparágakat” sem elemzi eléggé részletesen és csak felületesen ismerteti őket. Különösképpen a szociális rendszer „ipara” van gyengén és felszínesen bemutatva. Itt hiányoznak a fontosabb kiindulási pontok, vagyis nincs megnevezve egy ipari kamara vagy felelős szakmai testület sem a szociális rendszer kapcsán.

A könyv zárógondolata: „Az európai országok többsége manapság „a státusz megszerzése” felé irányul. Németország azonban „a státuszok bebiztosításának” a fellelővára. A biztonság kulcsszó a német politika állócsillagává vált. A jóléti állam alatt Németországban „a társadalombiztosítás rendszere értendő.” A németek túlzott biztonság igénye költséges egyensúlyozás egy folyamatosan átalakulóban lévő és bizonytalan tünő globalizáló világban.

Walter Wüllenweber Die Asozialen: Wie Ober- und Unterschicht unser Land ruinieren - und wer davon profitiert; Deutsche Verlags-Anstalt (2012), 256 o.

Eperjesi Zoltán

